

НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО
КАФЕДРА МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА
ТА ПОРІВНЯЛЬНОГО ПРАВознавства
КАФЕДРА ТЕОРІЇ І ФІЛОСОФІЇ ПРАВА

ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВознавство

**Хрестоматія
для юридичних факультетів і закладів
вищої освіти**

Навчальний посібник

2-ге видання, змінене

Харків
«Право»
2019

*Рекомендовано до друку вченою радою
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
(протокол № 11 від 25 червня 2015 р.)
Рекомендовано до друку кафедрою міжнародного приватного права
та порівняльного правознавства
(протокол № 1 від 19 грудня 2018 р.);
кафедрою теорії і філософії права
(протокол № 5 від 15 січня 2019 р.)*

У к л а д а ч і:

О. В. Петришин, доктор юридичних наук, професор,
академік Національної академії правових наук України;
О. В. Зінченко, доктор історичних наук, доцент;
Д. В. Лук'янов, доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії правових наук України

Р е ц е н з е н т и:

Ю. Г. Барабаш, проректор з навчальної роботи Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України;

М. В. Буроменський, завідувач кафедри міжнародного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України;

Л. Д. Тимченко, професор кафедри міжнародного права Національного університету державної податкової служби України, доктор юридичних наук, професор

Порівняльне правознавство : хрестоматія для юрид. ф-тів
П59 і закл. вищ. освіти : навч. посіб. / уклад.: О. В. Петришин,
О. В. Зінченко, Д. В. Лук'янов. – 2-ге вид., змін. – Харків : Право,
2019. – 1024 с.

ISBN 978-966-458-896-3

Видання містить короткі витяги з джерел права основних правових сімей – романо-германської, англо-американської, релігійної та традиційної. Хрестоматію укладено відповідно до програми навчальної дисципліни «Порівняльне правознавство». Її матеріали можуть бути також використані при вивченні курсів «Теорія держави і права», «Сучасні правові системи», «Правова карта світу», «Історія держави і права зарубіжних країн», «Міжнародне право», «Конституційне право зарубіжних країн», «Релігієзнавство» та ін.

Для студентів, аспірантів та викладачів закладів вищої освіти та усіх, хто цікавиться проблемами порівняльного правознавства.

УДК 340.5(075)

© Петришин О. В., Зінченко О. В.,
Лук'янов Д. В., укладання, 2016

© Петришин О. В., Зінченко О. В.,
Лук'янов Д. В., укладання,
зі змінами, 2019

© Видавництво «Право», 2019

ПЕРЕДМОВА

В умовах прискорення світових глобалізаційних процесів ефективний розвиток правової системи будь-якої держави є неможливим без аналізу зарубіжного досвіду. Ураховуючи це, порівняльне правознавство наприкінці ХХ та на початку ХХІ ст. стало дисципліною, що найбільш динамічно розвивається серед усіх правничих наук. Наразі порівняльно-правові дослідження посідають важливе місце в усіх розвинутих країнах, а викладання відповідного навчального курсу є невід'ємною складовою якісної підготовки юристів.

Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), метою якої є досягнення поваги та розуміння між народами шляхом розвитку співробітництва у сфері освіти, науки та культури, визнала порівняльне правознавство однією з двох юридичних наук, які необхідно розвивати та викладати в усіх державах – членах ООН.

Особливої важливості порівняльно-правові дослідження набувають і для успішної інтеграції України в європейський правовий та культурний простір. Чимало державно-правових доктрин (верховенство права, поділ влади, демократична, соціальна, правова держава, права і свободи людини та ін.), які лише починають упроваджуватися у вітчизняну практику, уже не одне століття реалізуються в інших державах світу. Тому глибоке вивчення та зважене використання цього досвіду, безперечно, збагатить Україну.

Необхідно відзначити, що в Україні за останні роки спостерігається зростання кількості й якості порівняльно-правових досліджень. З 2006 р. діє Українська асоціація порівняльного правознавства, яка об'єднує провідних учених-компаративістів; кожного року під егідою Асоціації проводяться міжнародно-правові конференції з порівняльного правознавства; за цей час було видано десятки наукових та навчальних робіт з різних аспектів компаративістики. Постійно розширюються наукові зв'язки з іноземними вченими, які постійно беруть участь у заходах в Україні, стають членами редакційних колегій вітчизняних юридичних видань, друкують на їх сторінках свої дослідження, сприяють публікаціям українських науковців у провідних світових виданнях. Усе це практично сприяє зближенню вітчизняного та європейського права, розбудові української правової системи за найкращими світовими зразками.

Хрестоматія з порівняльного правознавства, підготовлена викладачами Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, є першим виданням такого типу на пострадянському просторі.

Хрестоматія разом з підручником, навчальним посібником у таблицях, тестами та програмою курсу становлять єдиний навчально-методичний комплекс із всебічного вивчення порівняльного правознавства, що сприятиме формуванню справжнього висококваліфікованого сучасного юриста.

Матеріал у хрестоматії подається згідно з поділом на правові сім'ї, запропонованим у підручнику з порівняльного правознавства, підготовленому колективом викладачів Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого: на романо-германську, англо-американську, релігійну й традиційну, що являють собою чотири типи права, існуючі на правовій карті світу. У межах кожної правової сім'ї хрестоматійний матеріал подається відповідно до основних джерел права. Такий розподіл надає можливості ознайомитися не лише з характерними рисами правових сімей та систем, а й прослідкувати їх витоки та шляхи формування.

Хрестоматію укладено відповідно до програми навчальної дисципліни «Порівняльне правознавство», її матеріали можуть бути також використані при вивченні курсів «Теорія держави і права», «Правова карта світу», «Сучасні правові системи», «Історія держави і права зарубіжних країн», «Міжнародне право», «Конституційне право зарубіжних країн», «Релігієзнавство» та ін.

Міжнародні і національні центри порівняльного правознавства¹

1. Американське товариство порівняльного права (США).
2. Британський інститут міжнародного і порівняльного права (Лондон, Великобританія).
3. Британський національний комітет порівняльного права (Лондон, Великобританія).
4. Відділення порівняльного правознавства Юридичного інституту Красноярського державного університету (Красноярськ, Російська Федерація).
5. Державний департамент з питань адаптації законодавства (Київ, Україна).
6. Всесвітнє товариство дослідників змішаних юрисдикцій (Нью-Орлеан, США).
7. Інститут глобального права (Лондон, Великобританія).
8. Інститут держави і права ім. Володимира Корецького НАН України (Київ, Україна).
9. Інститут держави і права Російської академії наук (Москва, Російська Федерація).
10. Інститут європейського і порівняльного права Оксфордського університету (Оксфорд, Великобританія).
11. Інститут законодавства і порівняльного правознавства при Уряді Російської Федерації (Москва, Російська Федерація).
12. Інститут зарубіжного і міжнародного кримінального права (Фрейбург, ФРН).
13. Інститут зарубіжного публічного права і міжнародного права (Гейдельберг, ФРН).
14. Інститут зарубіжного і міжнародного соціального права (Мюнхен, ФРН).
15. Інститут міжнародного і порівняльного права (Даллас, США).
16. Інститут порівняльного права (Белград, Сербія і Чорногорія).

¹ Бехруз, Х. Сравнительное правоведение [Текст] : практикум / Х. Бехруз. – Одесса : Феникс ; М. : ТрансЛит, 2008. – С. 132–135.

17. Інститут порівняльного права (Монреаль, Канада).
18. Інститут порівняльного права ім. Едуарда Ламбера (Ліон, Франція).
19. Інститут порівняльного права (Токіо, Японія).
20. Інститут порівняльного і міжнародного права (Карлтон, Австралія).
21. Інститут східноєвропейського права (Кіль, ФРН).
22. Інститут транснаціональних правових досліджень (Маастрихт, Нідерланди).
23. Італійська асоціація порівняльного права (Італія).
24. Кіотський центр порівняльного правознавства (Кіото, Японія).
25. Міжнародна академія порівняльного права (Гаага, Нідерланди).
26. Міжнародна асоціація історико-правових і порівняльних досліджень (Рим, Італія).
27. Міжнародна асоціація політичних наук (Бостон, США).
28. Міжнародна асоціація юридичних наук (Париж, Франція).
29. Міжнародний інститут порівняльного аналізу (Київ, Україна).
30. Міжнародний інститут уніфікації приватного права (Рим, Італія).
31. Міжнародний центр порівняльного права і політики (Токіо, Японія).
32. Нідерландська асоціація порівняльного права (Маастрихт, Утрехт, Нідерланди).
33. Новозеландська асоціація порівняльного права (Веллінгтон, Нова Зеландія).
34. Об'єднання порівняльного права (Париж, Франція).
35. Офіс документації і порівняльного права при Міністерстві юстиції Португалії (Лісабон, Португалія).
36. Паризьке об'єднання дослідження порівняльного права (Париж, Франція).
37. Паризький інститут порівняльного права (Париж, Франція).
38. Португальсько-американський центр порівняльного права (Бристоль, США).
39. Російська асоціація порівняльного правознавства / Російське товариство порівняльного правознавства (Москва, Російська Федерація).
40. Товариство порівняльного законодавства (Париж, Франція).

41. Товариство порівняльного права / Німецький національний комітет порівняльного права (Фрейбург, ФРН).
42. Товариство порівняльного права (Прага, Чехія).
43. Українсько-європейський консультативний центр з питань законодавства (Київ, Україна).
44. Французький центр порівняльного права (Париж, Франція).
45. Центр глобальних правових проблем (Нью-Йорк, США).
46. Центр дослідження права і культури (Нью-Йорк, США).
47. Центр дослідження права і релігії (Кардиф, Великобританія).
48. Центр європейського і порівняльного права (Київ, Україна).
49. Центр китайського і порівняльного права (Гонконг, Китай).
50. Центр міжнародно-правової і порівняльно-правової освіти ім. Діна Раска (Афіни, США).
51. Центр міжнародного і порівняльного права (Балтимор, США).
52. Центр міжнародного і порівняльного права (Індіанаполіс, США).
53. Центр міжнародного і порівняльного права (Енн Ербор, США).
54. Центр міжнародного і порівняльного права (Сент-Луїс, США).
55. Центр порівняльних досліджень права та суспільства (Бейрут, Ліван).
56. Центр порівняльних досліджень права та суспільства (Вашингтон, США).
57. Центр порівняльних конституційних досліджень (Карлтон, Австралія).
58. Центр порівняльно-правових досліджень (Санта-Фе, Аргентина).
59. Центр порівняльного конституціоналізму (Чикаго, США).
60. Центр порівняльного права (Екс-ан-Прованс, Франція).
61. Центр порівняльного права (Мансура, Єгипет).
62. Центр порівняльного права (Москва, Російська Федерація).
63. Центр порівняльного права і історії права (Брюссель, Бельгія).
64. Центр порівняльного правознавства (Алмати, Казахстан).
65. Центр порівняльного і зарубіжного права (Рим, Італія).
66. Центр порівняльного і міжнародного права (Тулса, США).
67. Центр порівняльного і публічного права (Гонконг, Китай).
68. Центр порівняльного трудового права і права соціального забезпечення (Бордо, Франція).

69. Центр публічного, міжнародного і порівняльного права (Сан-Лючія, Австралія).

70. Швейцарський інститут порівняльного права (Лозанна, Швейцарія).

71. Школа зарубіжного і порівняльного права ім. Едвіна Паркера (Нью-Йорк, США).

72. Юридичне товариство романо-германського (порівняльного) права (Корел Гейблс, США).

73. Японський центр міжнародного і порівняльного екологічного права (Токіо, Японія).

Международная ассоциация юридических наук (МАЮН)¹

Международная ассоциация юридических наук – МАЮН – основана в 1955 г. в Париже под эгидой ЮНЕСКО, имеет консультативный статус «В» и назначает одного члена в Международный совет социальных наук. Ассоциация расположена в Париже в штаб-квартире ЮНЕСКО.

МАЮН ставит своей целью содействовать развитию юридических наук путем сравнительного изучения существующих национальных правовых систем, активизации научных контактов и обмена информацией между учеными разных стран, оказания помощи национальным научным организациям, изучающим иностранное право.

Членами Ассоциации являются национальные комитеты, создаваемые в разных странах. В настоящее время в состав МАЮН входят национальные комитеты более 50 стран. Национальные комитеты – члены МАЮН имеются во многих странах мира. Национальный комитет является свободным в выборе названия. Он платит ежегодный членский взнос, сам устанавливая его сумму, которая не может быть менее 150 долл. США.

В случае неуплаты членского взноса в течение предшествующих трех лет Международный комитет сравнительного права может принять решение об исключении национального комитета из членства в Ассоциации.

Ассоциированными членами МАЮН являются:

Международный институт по унификации частного права;

¹ Саидов, А. Х. Сравнительное правоведение (основные правовые системы современности) [Текст] : учебник / А. Х. Саидов ; под ред. В. А. Туманова. – М. : Юристъ, 2003. – С. 434–443.

Институт европейского права;
Международная ассоциация уголовного права;
Международное общество трудового права и социального обеспечения;
Международная ассоциация юридических библиотек.

Ассоциированные члены имеют доступ ко всей информации, касающейся деятельности Ассоциации. Они могут вносить предложения относительно этой деятельности.

Индивидуального членства в МАЮН нет.

Деятельность МАЮН координируется Советом Ассоциации, который состоит из представителей, персонально назначаемых каждым национальным комитетом. Совет в свою очередь избирает Исполком, носящий название Международного комитета сравнительного права.

Страна не может быть представлена в МАЮН более чем одним ученым. Кроме того, избранные лица должны по возможности представлять все основные правовые семьи современности. Если это не обеспечено в результате выборов, Международный комитет сравнительного права вправе кооптировать в свой состав квалифицированным большинством голосов еще двух ученых. Исполком избирает на срок в два года Президента и двух вице-президентов.

МАЮН проведено более 50 международных симпозиумов и «круглых столов» по актуальным проблемам юридической науки.

Большая часть научных мероприятий МАЮН была посвящена актуальным проблемам правоведения, обсуждение которых способствовало развитию международного научного сотрудничества. В связи с этим могут быть отмечены следующие коллоквиумы: «Концепция законности в странах Запада» (Чикаго, 1957 г.), «Концепция законности в социалистических странах» (Варшава, 1957 г.), «Сравнение юридических институтов и особенно договора и собственности в странах с различной экономической и социальной структурой» (Тревия, 1961 г.), «Возможный вклад сравнительно-правовых исследований в обеспечение лучшего взаимопонимания между народами» (Рим, 1963 г.), «Федерализм и правовые системы» (Москва, 1970 г.), «Человек, право и окружающая среда» (Брюссель, 1972 г.), «Правовые проблемы окружающей среды» (Лондон, 1975 г.). Предметом ряда коллоквиумов явились правовые вопросы международной торговли.

Изучению права развивающихся стран были посвящены коллоквиумы 1966 г. «Юристы в развивающихся странах» (Понт-Муссон) и 1978 г. «Роль обычая в правовых системах развивающихся стран» (Дакар). Тема «Сравнительное правоведение и международное право» обсуждалась в Париже в 1983 г.

В сентябре 1969 г. в Будапеште состоялось заседание «круглого стола» по проблемам сравнительного правоведения, организованное Институтом государства и права АН ВНР в рамках деятельности МАЮН. На повестке дня стояли три вопроса: о различных концепциях в понимании сравнительного правоведения, о функциях сравнительного правоведения в современном обществе и о сравнительном правоведении в преподавании. В рамках проходившего в сентябре 1970 г. в Москве годовичного собрания МАЮН была проведена конференция «круглого стола» по теме «Федерализм и развитие системы права». Участники «круглого стола» обсудили вопрос о понятии и целях федерализма, о соотношении компетенции федерации и ее членов, проблемы решения коллизии законов федерации и ее членов.

**Методические рекомендации
по сравнительному анализу законодательства
государств – участников Содружества
Независимых Государств¹**

*Разработаны Институтом законодательства и сравнительного
правоведения при Правительстве Российской Федерации*

В современный период возрастает необходимость взаимного изучения опыта законотворческой деятельности государств – участников СНГ, сравнительного исследования отраслей, институтов и отдельных актов законодательства стран Содружества, сопоставления их между собой. Это позволит совершенствовать и взаимно обогащать законодательную деятельность разных государств, будет спо-

¹ Тихомиров, Ю. А. Приложение. Нормативные акты и документы [Текст] / Ю. А. Тихомиров // Тихомиров Ю. А. Курс сравнительного правоведения. – М. : Норма, 1996. – С. 407–415.

способствовать гармоничному развитию законодательства в рамках Содружества, становлению единого правового пространства СНГ. Из содержания соглашений о международном сотрудничестве государств – участников СНГ в правовой сфере, а также из других документов уставных органов СНГ следует необходимость ускорения интеграционного развития Содружества.

Цель Методических рекомендаций – способствовать по возможности единообразной организации и ведению работы по сравнительному анализу законодательства государств – участников СНГ, а также разработать правила и приемы, которыми целесообразно руководствоваться в этой работе.

Методические рекомендации могут быть использованы в работе по сравнительному анализу законодательства Секретариатом Совета Межпарламентской Ассамблеи государств – участников СНГ, депутатами и сотрудниками аппарата парламентов стран Содружества, а также другими государственными органами, организациями и научными учреждениями, занимающимися проблемами сравнительного законоведения.

I. Общие положения

1. Работа по сравнительному анализу законодательства предполагает изучение фактического состояния законодательного регулирования государств – участников СНГ в целях: а) развития сотрудничества в правовой сфере государств Содружества, возможного использования опыта решения конкретных проблем в законодательных системах разных государств; б) обеспечения общего правового пространства, предотвращения юридических коллизий в практике применения законодательных актов; в) предотвращения и устранения неоправданных различий в правовом регулировании вопросов, представляющих взаимный интерес.

2. Сравнительно-правовые исследования выполняются для Совета Межпарламентской Ассамблеи государств – участников СНГ, парламентов государств Содружества, их комитетов и комиссий. Они могут также выполняться по заказам или просьбам иных правотворческих органов государств – участников СНГ.

Результаты, полученные в процессе сравнительно-правового анализа, могут использоваться для обеспечения указанных органов

необходимой информацией, разработки предложений и рекомендаций по сближению и унификации законодательства стран Содружества, подготовки концепций и проектов конкретных рекомендательных законодательных и иных модельных актов, выработки межгосударственных соглашений, а также для решения иных научных и практических задач.

3. Сравнительному анализу подлежат принятые в государствах, входящих в Содружество, нормативные правовые акты (прежде всего законодательные) по одним и тем же либо сходным вопросам.

4. В процессе анализа и при формулировании выводов учитываются положения, содержащиеся в соглашениях о межпарламентском сотрудничестве в правовой сфере, об обмене правовой информацией и о сближении законодательства по экономическим и другим вопросам, представляющим взаимный интерес.

5. Наряду с изучением законодательства целесообразно изучать, обобщать и анализировать практику его реализации, научную доктрину по соответствующему вопросу, обстоятельства и причины принятия изучаемых актов, отношение к ним практиков и общественности.

6. При проведении крупных сравнительно-правовых исследований целесообразно привлекать к участию в них ученых и практиков из соответствующих государств, а также обеспечить возможность сотрудничества с ними в других формах (обмен информацией, взаимные командировки или стажировки, консультации, совместное проведение социологических исследований и т. п.).

II. Объекты исследований

7. Объектами исследований могут быть:

а) Нормативные правовые акты:

– Конституции государств Содружества;

– учредительные договоры;

– международные договоры;

– законы и другие акты парламентов государств – участников СНГ;

– законы и другие акты высших органов власти бывшего СССР;

– нормативные правовые акты Президентов и Правительств го-

сударств – участников СНГ.